Recensie

Die tienduisend dinge (Protea Boekhuis, 2022) door Maria Dermoût

Vertaler: Ena Jansen

Tycho Maas

'Maria Dermoût heeft gedaan wat geen Nederlandse schrijver voor of na haar gedaan heeft', schrijft Hella Haasse (1991: 170): ze heeft een 'essentiële bijdrage geleverd aan de vormgeving van een zo bij uitstek tot onze cultuur behorend probleem als dat van het geboren en getogen zijn tussen twee werelden'. Net als Haasse is Dermoût (1888-1962) geboren in het toenmalige Nederlands-Indië. Onbetwist hoogtepunt uit haar oeuvre is het meesterwerk *De tienduizend dingen* (1955), een raamvertelling met op intrigerende wijze samenhangende geschiedenissen, losjes gebaseerd op flarden herinneringen aan de periode 1910-1914, de tijd waarin ze met haar man op het Molukse eiland Ambon woonde. *De tienduizend dingen* is geroemd als behorend tot 'het beste' van de naoorlogse Nederlandse literatuur (Termorshuizen, 1990: 174): de stilistiek ademt Indonesische orale tradities, terwijl de structuur en compositie wortelen in een westerse romantraditie.

De plot van *De tienduizend dingen* is snel verteld: Felicia van Kleyntjes bewoont een landgoed aan de binnenbaai van Ambon. Haar enige kind Wim ('Himpies') is enkele jaren eerder omgekomen en daarom zal na vijf generaties het huis uit de familie raken. De natuur, de familietraditie, en de geschiedenis van het eiland zijn haast organisch met Felicia vergroeid. Op de sterfdag van haar zoon herdenkt Felicia altijd in alle rust de doden van dat jaar.

Maar juist ook bij *De tienduizend dingen* geeft een opsomming van de handeling slecht weer waar het boek over gaat. Rob Nieuwenhuys (1978: 469), kenner van de Indisch-Nederlandse letterkunde, merkt op:

> In de vorm van een roman of een verhalencyclus – het is maar hoe men het zien wil – heeft Maria Dermoût een levensbeschouwing willen uitdrukken, waarin de mens in een onderschikkend verband leeft met de "tienduizend dingen" die te zamen de schepping bepalen.

Wanneer de overleden Himpies verschijnt in zijn moeders verbeelding verduidelijkt hij dit verband: '"Ik heb het u al zo dikwijls proberen uit te

leggen, zoudt u niet eens één keer naar mij willen luisteren. Wij zijn nooit enkel en alleen vermoord, wij zijn ook altijd gesneuveld. Wordt nu niet boos, want zo is het, heus, het een-én-het-ander, mijn lieve moeder!"' (Dermoût, 1955: 294). De koppeltekens tussen het een-én-het-ander zijn veelzeggend: Himpies pleit tegen een (westers) dualistisch denken. Dat helpt Felicia om tegenstellingen (vermoord-gestorven, oosters-westers) los te laten en een (oosters geïnspireerde) verbondenheid tussen 'de dingen' te ervaren. Jansen (2022: 240) vertaalt:

> "Ek het al so dikwels vir u probeer verduidelik, wil u nie asseblief ten minste één keer na my luister nie. Ons is nie bloot vermoor nie, ons het óók altyd gesneuwel. Moet nou nie kwaad word nie, want dis hoe dit is, sowel die een as die ander, my liewe moeder!"

Dermoûts 'het' in 'zo is het' verwijst slim naar het onbestemde en grotere van 'de (tienduizend) dingen'. Jansens vertaling heeft dat prachtig gevat.

In het beroemde slotvisioen valt het verband voor Felicia op zijn plek en komen de verhalen uit de cyclus samen. Felicia ziet honderd keer honderd dingen:

> […] naast elkaar, los van elkaar, elkaar rakende, hier en daar in elkaar vervloeiende, zonder ergens enige binding, en tegelijkertijd voor altijd met elkaar verbonden…
> Een verbondenheid die zij niet goed begreep; dat hoefde niet, het viel niet te begrijpen, haar voor een ogenblik gegeven om te aanschouwen boven het maanverlichte water. (Dermoût, 1955: 297)

Ook bij Jansen (2022: 245) zweven de tienduizend dingen:

> langs mekaar, los van mekaar, hulle raak mekaar, vervloei hier en daar inmekaar, sonder enige binding iewers, en tegelykertyd vir altyd met mekaar verbonde …
> 'n Verbondenheid wat sy nie goed begryp nie; dit hoef ook nie, dit is ook nie begryplik nie, aan haar vir 'n oomblik gegee om te aanskou bo die maanverligte water.

De weergave van de Nederlandse onvoltooid verleden tijd als historisch praesens in het Afrikaans is misschien volgens gewoonte maar hier bovendien passend: de focalisatie blijft bij Felicia vanuit een auctoriaal perspectief. Een beleven van de cyclische samenhang der dingen is voor een mens het hoogst haalbare.

De eenheid met mysterieuze, hogere sferen doet ergens denken aan symbolistische gedichten uit de eerste decennia van de 20ste eeuw zoals 'Kinderpartij' van J.H. Leopold, waarin een meisje, in vervoering gebracht, een

groter verband ervaart. Maar onder de impressionistische aaneenschakelingen van zintuiglijke indrukken is bij Dermoût ook nog een voortdurende aanwezigheid van 'de dingen' van het eiland voelbaar. Op deze manier wordt bij Dermoût (1955: 5) de centrale ruimte, 'de tuin Kleytjes' omschreven aan het begin van het boek:

> Van de huizen stond er niet een meer in zijn geheel overeind; […].
> Wat was er over van alle glorie?
> Toch scheen er soms op die tuinen iets te zijn achtergebleven van het oude voorbijgegane, van wat al zo-lang geleden was.
> Op een zonnige plek tussen de kleine bomen – het gaat er zo sterk naar specerijen ruiken als het warm wordt –
> In zo'n stille vervallen kamer, met nog een echt Hollands opschuifraam en een diepe vensterbank –
> Op een stukje strand onder de platanen, waarop de golfjes van de branding uitvloeien: drie golfjes achter elkaar – achter elkaar – achter elkaar –
> Wat was het?
> Een herinnering aan iemand, aan iets dat gebeurde, kan ergens bijna tastbaar blijven hangen […]

Van het concrete naar het hogere, in tastende en zoekende taal, zonder dubbelzinnig of eenvoudig idyllisch te raken. Zo ook bij Jansen (2022: 9):

> Nie een van die huise staan meer in een stuk orent nie, […] Wat bly oor van daardie eertydse glorie?
> Tog lyk dit of daar soms op die tuine iets oorgebly het van destyds, van dit wat al so lank gelede is.
> Op 'n sonnige plek tussen die klein bome kan dit sterk na speserye begin ruik wanneer dit warm word.
> In so 'n stil, vervalle kamer, met nog 'n regte Hollandse skuifvenster en 'n diep vensterbank.
> Op 'n stukkie strand onder die platane, waarop die golfies van die branding uitvloei: drie golfies ná mekaar, ná mekaar, ná mekaar.
> Wat was dit?
> 'n Herinnering aan iemand, aan iets wat gebeur het, kan iewers byna tasbaar bly hang […]

Alle wezenlijke informatie wordt terloops medegedeeld terwijl de lezer meewandelt door suggesties en impressies. Jansen behoudt Dermoûts gewoonte om de informatie op losse regels aan te bieden en de samenhang ervan niet uit te drukken. De vele gedachtestreepjes die ook zo wezenlijk zijn voor Dermoûts verteltrant lijken bij Jansen helaas soms wat genormaliseerd, hoewel gelukkig

lang niet zo drastisch als in de heruitgave in het *Verzameld werk* (Querido), waar in de interpunctie in het geheel niet meer de Dermoût van de oorspronkelijke edities klinkt.

Besluit

Bij verschijnen werd de stijl van *De tienduizend dingen* door *The New Yorker* vergeleken met Thoreau en de vroege Hemingway, *Time Magazine* noemde het in 1958 een van de beste boeken van het jaar, en het werd als eerste Nederlandstalig werk (vertaald) opgenomen in de reeks Penguin Classics. Jansens uitstekende vertaling bevestigt Dermoûts wereldstatus; haar eigen positie tussen Nederland en Zuid-Afrika alleen al heeft ongetwijfeld aan het resultaat bijgedragen. Zoals ze het zelf uitdrukt: '[Ek het] Dermoût se werk as leser en letterkundedosent oor 'n tydperk van ongeveer 20 jaar goed leer ken'. (De Vries, 2022)

Jansen benadrukt in een interview (De Vries, 2022) dat in Nederland helaas lange tijd niet het klimaat heerste waarin Dermoût als dame op leeftijd met verhalen over vervlogen tijden bij het brede publiek canonieke status kon verwerven: Lucebert debuteerde in 1949 met zijn 'minnebrief aan onze gemartelde bruid Indonesia', en Reve, Mulisch, Hermans en Wolkers bereikten faam in het proza. Houtzager (1991: 55) uitte drie decennia geleden zijn gefrustreerde verbazing dat er nog steeds niemand had geschreven over 'de opmerkelijke rol van de vrouw' en '(de bestrijding van) racisme' in de roman. Pattynama (2007) onderstreepte in haar inaugurele rede bovendien dat de roman het tendentieuze overstijgt: Indië bestaat nu eenmaal slechts nog in verhalen, en dat verleden blijft (alleen) toegankelijk dankzij de evocatieve kracht van de taal. Hopelijk mag Jansens Afrikaanse vertaling, die tot stand kwam met een subsidie van het Nederlands Letterenfonds, ook in de Lage Landen Dermoût breder op de kaart zetten.

Jansens vertaling verschijnt bij Protea Boekhuis in een bijzonder verzorgde lay-out, met achterin toegevoegd een uiterst behulpzame woordenlijst.

Noordwes-Universiteit, Potchefstroom, en Universiteit Utrecht

Bibliografie

De Vries, W. 2022. *Die tienduisend dinge*: Ena Jansen vertel van haar Afrikaanse vertaling van Maria Dermoût se groot werk. Voertaal. https://www.voertaal.nu (Datum van raadpleging: 4 juli 2022).

Dermoût, M. 1955. *De tienduizend dingen.* Amsterdam. Querido.

Haasse, H. 1991. Over Annie Romein-Verschoor en Maria Dermoût. In: Von

der Dunk, H. en Fuchs, R. (reds.). *Erflaters van de twintigste eeuw.* Amsterdam: Querido. 168-188.

Houtzager, G. 1991. *Het een-én-het-ander, over* De tienduizend dingen *van Maria Dermoût.* Leiden: Dimensie.

Nieuwenhuys, R. 1978. Maria Dermoût. *Oost-Indische Spiegel.* Amsterdam: Querido.

Pattynama, P. 2007. *…de baai…de binnenbaai…: Indië herinnerd.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Termorshuizen, G. 1990. Maria Dermoût en haar werk. *Ons erfdeel*, 33(2): 174-184.